

Sarah Hellewell az ausztráliai Perthben lévő Curtin Egyetem Egészségtudományi Karának, és Neurológiai és Transzlációs Intézetének tudományos munkatársa.

Közzétételi nyilatkozat

Sarah Hellewell nem alkalmazottja, tanácsadója vagy tulajdonosa olyan cégnek vagy szervezetnek, amelynek jelen cikk az érdekét szolgálná, ilyen cégektől vagy szervezetektől anyagi támogatásban nem részesül, illetve nincs érdemi kapcsolata ilyen cégekkel vagy szervezetekkel.

(The Conversation)

John Butler

Henrietta Harrison: *The Perils of Interpreting: The Extraordinary Lives of Two Translators between Qing China and the British Empire* (A tolmácsolás veszélyei: Két fordító rendkívüli élete a Csing-Kínában és a Brit Birodalomban, Princeton, 2021, 312 oldal) című könyvének recenziója

---

Tekintettel arra, hogy a közelmúltban lezajlott afganisztáni konfliktusban valószínűleg sok tolmács került nehéz helyzetbe, mivel ki voltak szolgáltatva a tálibok kényének-kedvének, ez a könyv igen időszerű, mert rávilágít arra a tényre, hogy a tolmácsok a történelem folyamán számos alkalommal vállaltak kockázatot, vagy voltak kitéve olyan veszélyeknek, amelyeknek nem maguk voltak az okozói. Ők nem csupán névtelen vagy kulturálisan küszöbhelyzetben lévő emberek, akik a háttérben maradnak, és elvégzik annak szükséges feladatát, hogy közvetítsék a beszélgetések értelmét a különböző nemzetekhez tartozók között. Valójában úgy tűnik, hogy minél jobban végzik a tolmácsok a munkájukat, annál inkább gyanakvóvá válik mindkét fél. Vajon mit rejtegetnek? Vajon hozzáadják egyéni árnyalataikat, szólamaikat, elfogultságaikat ahhoz, amit közvetítenek?

Egyáltalán képesek-e a tolmácsok pontosan átadni azt, ami elhangzott? Hogyan tudnak – vagy kellene tudniuk – tompítani a sértőnek tűnő nyelvezeten, és mégis közvetíteni az elmondottakat? Ahogy Henrietta Harrison, az Oxfordi Egyetem modern kínai nyelvvvel foglalkozó professzora mondja, „itt nem csak arról volt szó, hogy találni kellett valakit, aki rendelkezett a szükséges nyelvi készségekkel. Igazából a bizalom számított”. Sajnos a [tolmácsok] „abbéli képessége, hogy együttéreztek másik féllel és – szó szerint – beszéltek a nyelvükön, azt jelentette, hogy soha nem volt egyértelmű, hogy melyik oldal felé húzott a szívük.”

Harrison ebben a lebilincselő és emberségességről tanúskodó könyvben Li Cibiao (1761–1828), valamint George Thomas Staunton (1781–1859) történetét meséli el. A keresztény Li Cibiao 1793-ban tolmácsolott Lord Macartney híres követsége és Csienszong császár között; George Thomas Staunton pedig még kisfiú korában kísérte el apját, George Leonardot a követségre, majd később visszatért Kínába, hogy ott fusson be karriert. Az olvasók és a tudósok végre megérthetik, hogy mit jelentett ez a kultúrák közötti cserekapcsolat mindkét fél, nemcsak az angolok, hanem a kínaiak számára is, köszönhetően Harrison kimerítő kutatásainak és a kínai, valamint az angol forrásanyagok széles körű felhasználásának. A könyv egyben személyes beszámoló is; megtudjuk, mi történt a két férfival, miután a követség hazaköltözött, és hogy az életük többé már nem folytatódott úgy, ahogy annakelőtte. Különösen Li szenvedte meg (eltekintve attól, hogy későbbi éveiben püspöki székre jelölték), és jó olvasni együttérző hangon megírt történetét. Meglepő módon azonban egy levélben, amelyet egy évvel Macartney küldetésének lejárta után íródott, a sokat túrt Li-től idéznek, aki rejtekhelyén ezt mondta: „Most, hogy már elmúlt, soha nem bántam meg, hogy olyasmire vállalkoztam, amelybe még a legostobább ember sem ment volna bele, ha felfogta volna a veszélyt.” Staunton, akiből Sir George lett, 1834-ben indult a parlamenti választásokon (megnyerte);

ellenfelei gúnyolták, amiért „bármerre ment a megyében, állandóan úgy hajlongott, mint egy kínai mandarin”, de Staunton továbbra is mélyen érdeklődést mutatott az országot iránt.

Harrison nagy hangsúlyt helyez a két ember életére és szakmai pályafutására, és segítségével megkísérli újraértelmezni a két kultúra találkozásának egy rendkívül fontos pillanatát, túlmutatva ezáltal a Kína és Nagy-Britannia közötti kapcsolatok szokásos történelmi elemzésén. A nyelv és annak átültetése nélkülözhetetlen részét képezik ennek a folyamatnak; cserekapcsolatokat tettek lehetővé egy olyan világban, amelyben még a mainál is kevésbé számított elterjednek a többnyelvűség. Kevés angol beszélt kínaiul, és még kevesebb kínai beszélt angolul; itt azonban olvashatunk egy kínai emberről, aki járt Európában, katolikus pap lett belőle, és latinul tanult, továbbá itt van egy angol, aki megtanult kínaiul, amíg Kínában élt és a Brit Kelet-indiai Társaságnál dolgozott, és aki kisfiú korában felkeltette Csien-lung császár figyelmét és rokonszenvét. Ez a két ember, miközben tolmácsként teljesítette kötelességét, akarva-akaratlanul kijelölte az irányt a két birodalom jövőbeli kapcsolatai számára, és bizonyos mértékig hatással voltak arra, ahogy korunkban tekintünk ezekre a viszonyokra. Az volt a probléma, hogy nem hallgattak rájuk annak idején, és a kínaiak elszalasztották egy lehetőséget, hogy megbízható ismereteket szerezzenek a Nyugatról. Harrison kifejezésével élve, a 19. század elejére, „Kína egy gazdag, technikailag fejlett és berendezkedését tekintve terjeszkedő Nagy-Britanniával találta szemben magát”, és az információ központilag ellenőrzött jellege miatt a hatalmon lévők gyakran nem voltak tudatában a tágabb értelemben vett brit birodalmi törekvéseknek.

Az egyik természetes módon felmerülő kérdés az, hogy mennyit tudott egymásról a két fél a 18. században, a kapcsolatfelvétel első szakaszában. Számos korábbi történész úgy mutatta be általában a kínaiakat és főként a Csing-dinasztiát, mint akik rendkívül rosszul tájékozottak voltak a külvilág, különösen Európa dolgait illetően, és nem is igen voltak érdekeltek

abban, hogy túl sokat megtudjanak. Számos, a témával foglalkozó író állítja, hogy bármely Kínán kívüli ország követsége azt jelentette, hogy a kormánya hódolt a kínai császárnak, az „Ég Fiának”, mert máskülönben semmi értelme nem lett volna annak, hogy külföldiek a császárnál kihallgatást kérjenek. Mivel a kínaiak a külföldieket barbároknak tekintették – legalábbis így szólt a fáma –, magukat a [világ] középpontjába helyezték, míg mindenki más egy körülöttük lévő keringő pályán keringett. Harrison szerint, ha a tudatlanság vádja éri a kínaiakat, azt csakis önmaguknak köszönhetnék, mert a két kultúra között mozgó emberek hangját elnyomták vagy a magasabb érdekek, vagy a hivatalnokok, sőt akár még az egyszerű emberek is. Ami a tolmácsokat illeti, „a tolmácsolás kulcsfontosságú volt a diplomáciában, mert a fordítás soha nem lehet egyszerű vagy könnyen átlátható folyamat két olyan különböző nyelv között, mint a kínai és az angol”. A kínaiak joggal gyanakodtak a britekre, mivel azok folyamatosan fenyegették a portugálok által birtokolt Makaó területét, sőt 1808-ban csapatokat is küldtek oda, válaszul arra a vélt veszélyre, amelyet Napóleon portugáliai fellépése és a portugál főváros Brazíliaba való átköltöztetése jelentett. A kínaiak valószínűleg nem voltak tisztában a brit agresszió okaival, de természetes módon úgy tekintettek rá, mint ha az az ő uralmukat fenyegetné Makaóban. A portugálok a kínai hatóságokhoz fordultak katonai segítségért, majd továbbra is maradtak Makaó élén, a franciák pedig nem foglalták el Portugáliát; a brit katonák egyszerűen szedték a sátorfájukat és távoztak.

Harrison részletesen elmeséli, hogy a tolmácsok hogyan tartották a kapcsolatot a kínai udvarral, milyen kínos gonddal ügyeltek arra, hogy eligazodjanak furcsaságainak labirintusában és valahogy ne szakadjon meg a két fél közötti kommunikáció, miközben próbálták betartani az illemszabályokat, elkerülni a félreértéseket és elsimítani a személyes különbségeket. Közvetlenül két Csing-uralkodóval volt dolguk a személyes audienciák során: Csien-lung (1736–1796) és Csia-csing (1796–1820)

császárokkal. Az előző 83 esztendő, erőteljes, intelligens ember volt, aki már sok éve a trónon ült, amikor Macartney követségét fogadta; az utóbbi azonban rendkívüli ellenszenvvel viseltetett általában a keresztények iránt (feltételezése szerint mind katolikusok voltak), Stauntonra pedig különös módon gyanakodott, ami kihatással volt a következő, Lord Amherst vezette, 1816-ban érkező követségre is, amelynél a már bárói rangra emelkedett Staunton tolmácsként szolgált. Csia-csing azt írta, hogy koronahercegként ő 1793-ban találkozott Stauntonnal, aki tudott kínaiul, „már gyermekkorában is ravasz volt”, és hogy „régóta tartottak attól, hogy bajt fog okozni”. Csia-csing apjának azonban felkeltette az érdeklődését a tizenkét éves angol fiú, aki tudott valamennyire kínaiul, és olyan kegyekben részesítette, amelyeket általában nem nyújtott Macartney követségének, amelyet végül kevés kézzelfogható eredménnyel és engedmények nélkül bocsátott el.

Az audienciákon kívül a tolmácsok dolga volt még a napi szintű kapcsolattartás a hivatalnokokkal. Harrison leírja, hogyan bánt a tolmácsokkal Ho-sen, a korrupt főminiszter és a két úgynevezett „adószakértő”, Cseng Ruj és Csiao Zsencsie, akik azért voltak jelen, mert a kínaiak – helyesen – azt feltételezték, hogy Macartney küldetésének elsősorban a kereskedelmi célja van. Ezek az emberek és még sokan mások egyéniségként elevenednek meg Harrison beszámolójában, amely a kínai forrásokban végzett kiterjedt kutatások gyümölcse. Például, Cseng Ruj volt felelős a protokollért, és Macartney-nak vele kellett tisztáznia, hogy mit foglal magában az ún. *kowtowing*, azaz a császár előtti hajbókolás (térdre ereszkedés és a homlok földhöz érintése).

A szerző főlegképpen jószándékú emberként mutatja be Stauntont és Lit, de néha öntudatlanul saját maguk válnak későbbi nehézségeik okozóivá. Li, például, nemcsak tolmácsként, hanem gyakran közbenjáróként is tevékenykedett; amikor Ho-sen jóváhagyta tolmácsá váló kinevezését, azt mondta Linek, hogy ez azzal a céllal történt, hogy „minél kevesebb legyen a vita”, és hogy a kínaiak azt

gondolták, hogy „a tolmács feladata a közbenjárásban, valamint a fordításban áll”. Staunton, Lord Amhersttel való későbbi munkája során „úgy adta át a kínaiak szavait, mintha európaiak lennének”. A közbenjárás az egyik legnehezebb feladat lehetett, különösen, amikor a hajbókolás kényes kérdéséről volt szó; Linek kellett gondoskodnia arról, hogy egyik fél se sértődjön meg, és tekintve Macartney küldöttségének érzékenységét, kiválóan végezte a munkáját, bár a küldetés egészében kudarccal végződött. Végül, ami a hajbókolást illeti, sem Macartney, sem Amherst nem volt erre kapható; ehelyett kilencszer meghajoltak a császár előtt, ami, úgy tűnik, mindenkinek meglepődésére szolgált.

A szerző gondoskodik róla, hogy (nevükön túl) megtudjunk még valamit azokról a kínai tisztviselőkről, akikkel az angoloknak dolguk volt: megismerjük személyiségüket és a Csienlung udvar köreiből betöltött szerepüket – az olvasók hús-vér emberekkel találkoznak, aminek következtében lehetetlenség a könyvet száraznak vagy túlzottan tudományos igényűnek mondani. Így lehetővé válik számunkra, hogy részleteiben lássuk a két kultúra és a két kormány kölcsönös tevékenységét. Mindenekelőtt a nyelv és a cselekedetek mutatják meg, hogy kik vagyunk; a fordítók és tolmácsok sokat tehetnek a dolgok kedvező alakulását illetően, de ugyanígy azok az emberek is, akiket nem mindig érint jól az előbbiektől eljuttatott üzenet.

Harrison könyvének jelentős része foglalkozik azzal, hogy mi történt a tolmácsokkal, miután lejárt megbízatásuk a követségeknél, mivel műve kettős életrajz is. Li Cibiaot annyit zaklatták, hogy végül bujdosásra kényszerült; más kínaiakat, akik közel kerültek a Nyugathoz, elhallgattattak, főként, amikor a 19. században végül megromlott a két ország közti viszony. Ami Stauntont illeti, ott kellett hagynia kantoni állását és visszatérnie Angliába, ahol „kiközösítették, és gúnyolódások céltáblája lett kínai kapcsolata miatt”. Teljesen világos, hogy a szakértők elleni támadások nem a mi évszázadunkban kezdődtek az oltástagadókkal. Staunton természetesen az Amherst-küldöttség tényleges tolmácsaként bukkant fel újra, és